

УДК 343.98 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.3.42>**В. В. Топчій**

доктор юридичних наук, професор
заслужений юрист України,
директор Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
ORCID: 0000-0002-1726-9028

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ КОРОТКИХ ЗАПИСІВ, ЩО ВИКОНАНІ НАВМИСНО ЗМІНЕНИМ ПОЧЕРКОМ

У статті розглянуто криміналістичні дослідження, окремі закономірності, що визначають: механізм навмисної зміни почерку під час виконання коротких записів; сутність короткого запису, виконаного навмисно зміненим почерком, як особливий об'єкт судово-почеркознавчої експертизи; способи навмисного зміни почерку та межі змінення почерку; можливості дослідження коротких записів на якісно-описовому рівні та із застосуванням кількісних методів. Відомо, що об'єктами рукописної підробки стають усі можливі види документів, де є текст написаний від руки чи підпис особи. Статтею опрацьовані завдання судової почеркознавчої експертизи та їхня мета. Розглянуті актуальні проблеми призначення почеркознавчої експертизи судом, які виникають, зокрема, при відібранні зразків почерку. Проаналізовано джерела, з яких експерт отримує відомості для надання висновку, адже це не тільки зразки почерку чи підпису, а й відомості про особу, яку потрібно ідентифікувати. Наголошено, що рукописи ускладненої будови відрізняють від звичайних ускладнень системи рухів при написанні, їй властиві швидкий темп, мала зв'язність, окреме написання букв та його елементів, дугоподібні і різнобічні руху, збільшення протяжності деяких кругових елементів. Тексти такого типу бувають виконані красивим та чітким почерком. Для рукописів простої будови з ускладненими елементами характерні верхні вузлуваті елементи, букви, схожі на каліграфічне письмо, одночасно зустрічаються окремі букви або елементи ускладненої будови. Рукописи спрощеної будови характеризують швидкий темп, спрощені конструкції букв, велика складність. У таких текстах із ускладненими елементами відбувається спрощення рухів, а в текстах ускладненої будови – ускладнення. Однак обидва види рукописів включають як спрощені, так і та ускладнені елементи з переважанням одного з них. У коротких записах, виконаних навмисно зміненим почерком, помітно ускладнення окремих букв або їх елементів: є непередбачені додаткові елементи та штрихи, з якими загальний вигляд букви відрізняється від каліграфії, але водночас будова букви змінюється не настільки сильно, щоб відповідати особливій будові. Зроблено висновок, що встановлення факту виконання коротких записів навмисно зміненим почерком є однією з складних завдань сучасних судових почеркознавчих досліджень та вимагає подальших науково-практичних досліджень з удосконалення діагностичних та ідентифікаційних методів з обов'язковою систематизацією критеріїв оцінки.

Ключові слова: криміналістичні дослідження, почеркознавча експертиза, короткий запис, навмисно змінений почерк, рукопис, будова, нахил, методи дослідження, слідчі (розшукові) дії, кримінальне провадження, злочин.

Актуальність теми. Загальним об'єктом всіх почеркознавчих досліджень є почерк, ознаки якого відображаються у рукописних записах і підписах. Рукописні записи можуть бути представлені у вигляді

буквених текстів, цифрових та змішаних (що складаються з букв та арабських чи римських цифр) записів. Буквених текстів та цифрові, змішані записи можуть бути великого, середнього та малого обсягу. Крім того, у судовому почеркознавстві виділяють поняття «короткий запис». Як

бачимо є багато питань які при здійсненні конкретного кримінального провадження необхідно вирішувати.

Виклад основного матеріалу.

Короткий запис – вид рукопису, змістовна сторона якого зафіксована буквовими, цифровими або змішаними букво-цифровими позначеннями, обсягом, відповідно, до трьох слів та до семи цифр [2].

Короткі записи як один із найскладніших об'єктів судово-почеркознавчої експертизи давно привертала увагу як вітчизняних, так і зарубіжних криміналістів.

Вивченню проблем криміналістичного дослідження текстів малого об'єму та коротких записів присвятили як Л.Ю. Ароцкер, В.В. Липовський, З.С. Меленевська, С.А. Ципенюк, М.Я. Сегай, В.К. Стринжа, В.Ф. Орлова, Л.А. Вінберг, О.М. Хлівняк та інші.

І все-таки праці перерахованих вище авторів не вичерпали всієї проблематики ідентифікаційної почеркознавчої експертизи.

Протягом багатьох десятиліть проведення досліджень пропонувалися кількісні методи, у тому числі, для експертизи коротких буквенних та цифрових записів, засновані на статистичному аналізі та дозволяють диференціювати їх виконання у звичайних умовах або з наслідуванням. Однак, незважаючи на великий обсяг робіт, присвячених окремо коротким записам та навмисно зміненому почерку, короткі записи, що виконані навмисно зміненим почерком, не були предметом спеціальних досліджень та можливості вирішення діагностичних і ідентифікаційних завдань щодо даного почеркового об'єкта остаточно не з'ясовані [1, с. 96].

Таким чином, нерозробленість наукових засад дослідження коротких записів, виконаних, навмисно зміненим почерком, та відсутність об'єктивних методів вирішення експертних завдань щодо даного об'єкта при гострій практичній потребі у цьому зумовили актуальність вибраної теми статті.

При виконанні експертиз зазвичай вдаються до традиційних якісно-описових методів, оскільки сучасні кількісні методи дослідження та оцінки ознак, необхідні для встановлення факту виконання короткого запису навмисно зміненим почерком та ідентифікації її виконавця, ще не роз-

роблені, що знижує ефективність експертизи цього виду [1, с. 293-303].

Варто зазначити, що в експертній практиці та спеціальній літературі з судового почеркознавства тексти малого об'єму і короткі записи іноді називають малооб'ємними рукописами і відносять до малоінформативних почеркових об'єктів.

Рукописні записи, що містять усі букви алфавіту чи всі цифри у різних поєднаннях, становлять тексти великого обсягу. При цьому в таких тестах повинні зустрічатися часто і букви, що в середньому зустрічаються, не менше десяти разів. До текстів середнього обсягу відносять тексти, в яких зустрічається більшість букв алфавіту та всі цифри у різних поєднаннях з обсягом від десяти слів до половини аркуша стандартного формату для друку. Тексти малого обсягу являють собою буквенні записи обсягом до десяти слів або містять цифрові записи в різних поєднаннях всіх цифр обсягом до половини стандартного аркуша. Якщо буквенні тексти, цифрові або змішані записи складаються з одного-трьох слів або від однієї до семи цифр, їх відносять до коротких записів [4, с. 155].

Дійсно, короткі записи в залежності від різних властивостей і факторів (обсягу, простоти складу, умов виконання тощо) визначаються як високо, середньо, мало та неінформативні.

Ці ж категорії інформативності застосовуються і щодо текстів різного обсягу та складу, виконаних у звичайних чи незвичайних умовах письма (старечий вік, сп'яніння, тяжка хвороба, автопідробка тощо).

Для ідентифікації виконаних коротких записів навмисно зміненим почерком та встановлення їх виконавця традиційно насамперед використовують порівняльні дослідження [3-5].

Варто розуміти, що перед експертом у більшості випадків стоять два першочергових завдання: діагностична, якщо йдеться про виявлення факту виконання коротких записів навмисно зміненим почерком, та ідентифікаційна, коли необхідно встановити особу, яка виконала короткий запис.

Для коротких записів, виконаних навмисно зміненим почерком, переважно

виділяють такі показники уповільнення темпу, як необґрунтовану зупинку приладу, а також тупі початкові та кінцеві рухи. Змінений темп буває і прискореним, що виявляється у різкому спрощенні буквеної будови, у неповному виконанні буквених елементів, а також у пропусках букв і слів.

Ступінь натиску виражає локалізацію і ступінь напруги сил у вертикальній площині при письмі, при цьому аналізують ширину штрихів та розподіл густини чорнила. Оскільки натиск – результат цілого ряду факторів, його прояв інформативний і для вирішення діагностичних завдань. Збільшення ступеня тиску свідчить про уповільнення темпу виконання запису, що може бути обумовлено навмисною зміною почерку. Ступінь тиску визначають візуально. При високому ступені натиску, поза залежності від виду біомеханічного руху, у всіх штрихах можна відзначити таку специфічну характеристику, як високу інтенсивність чорнила. У цьому випадку ступінь напруги сил при виконанні різних біомеханічних рухів переважно дугоподібних і прямих) зазвичай однакова, тобто диференціація присутня малою мірою, або повністю відсутня, і, як наслідок, їй відповідає стандартний натиск.

Загалом вважається, за будовою рукопису можна розділити на три основні групи: звичайні (каліграфічні), спрощені та ускладнені. Рукописи в експертній практиці додатково ділять за характеристикою рухів (формою, напрямом, розгоном, зв'язністю, кількістю букв та їх елементів), що дозволяє оцінити їх простоту чи складність.

Рукописи ускладненої будови відрізняють від звичайних ускладнень системи рухів при написанні, їй властиві швидкий темп, мала зв'язність, окреме написання букв та його елементів, дугоподібні і різнобічні руху, збільшення протяжності деяких кругових елементів. Тексти такого типу бувають виконані красивим та чітким почерком. Для рукописів простої будови з ускладненими елементами характерні верхні вузлуваті елементи, букви, схожі на каліграфічне письмо, одночасно зустрічаються окремі букви або елементи ускладненої будови (при перестаранні рухів, властивому каліграфічному письму).

Рукописи спрощеної будови характеризують швидкий темп, спрощені конструкції букв, велика складність. У таких текстах із ускладненими елементами відбувається спрощення рухів, а в текстах ускладненої будови – ускладнення. Однак обидва види рукописів включають як спрощені, так і та ускладнені елементи з переважанням одного з них.

У коротких записах, виконаних навмисно зміненим почерком, помітно ускладнення окремих букв або їх елементів: є непередбачені додаткові елементи та штрихи, з якими загальний вигляд букви відрізняється від каліграфії, але водночас будова букви змінюється не настільки сильно, щоб відповідати особливій будові.

Все це впливає і на загальні характеристики рукописів: розмір, розміщення, нахил, зв'язність, будову окремих букв. Збільшення протяжності по вертикалі або горизонталі надрядкових та підрядкових буквених елементів, а також мала протяжність інформативні для виявлення факту виконання короткого запису навмисно зміненим почерком, оскільки ці елементи змінюють загальний вид почерку та часто ускладнюють будову окремих букв.

Під час проведення експертиз рукописів важливий нахил: переважний напрям руху при виконанні основних елементів букв дугоподібними рухами, так як при виконанні коротких записів фактори, пов'язані з навмисною зміною почерку, призводять до зміни нахилу.

У зв'язку з вищевикладеним можна сказати, що для виявлення факту виконання коротких записів навмисно зміненим почерком з відомих характеристик орієнтації рухів інформативними є лише змішані напрямки, що передбачає поєднання дугоподібних правоокружних та лівоокружних рухів при написанні букв, буквених елементів, сполучних штрихів. Лівоокружними рухами можуть бути виконані букви каліграфічного письма, що мають як правоокружний, і лівоокружний напрямки. Дві-три букви, виконані правоокружними рухами, можуть бути розташовані у різних частинах (словах) короткого запису.

Виконання буквених версій, близьких або відповідних каліграфічним письмом, може вказувати на зміну будови рукопису.

Отже, встановлення факту виконання коротких записів навмисно зміненим почерком є однією з складних завдань сучасних судових почеркознавчих досліджень та вимагає подальших науково-практичних досліджень з удосконалення діагностичних та ідентифікаційних методів з обов'язковою систематизацією критеріїв оцінки.

Список використаної літератури:

1. Сиротенко Н. В., Тамошюнайте Р., Абрисимова В. Г. Експертне дослідження коротких підписів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* : зб. наук. пр. 2020. Вип. 22. С. 293–303.
2. Термінологічний словник з судової почеркознавчої експертизи : словник термінів : звіт про НДР (остаточний) / [керівник: В. С. Костецький, викон. : І.

В. Білоус, І. П. Красюк, Я. Р. Полтавська, І. М. Тарасюк, І. Ю. Рябенко та ін.]. Київ : КНДІСЕ, 2020. 53 с.

3. Aloyan M. A. Consistency of Common and Private Features of Signatures Made by Common Symptoms of Persons of Elderly and Senile Age with Certain Diseases. *Bulwark of Law*. 2017. No. 3. P. 109–121.
4. Baklachyan A. Several Features of Study of Handwritings or Signatures Made in an Unusual Conditions and on Unusual Material. *Armenian Journal of Forensic Expertise and Criminalistics*. 2020. No. 3. P. 27–32.
5. Vardanyan A. Peculiarities of Psychological Analysis of Handwriting within the Framework of Forensic Psychological Expertise. *Armenian Journal of Forensic Expertise and Criminalistics*. 2019. No. 2. P. 130–133.

Topchii V. V. Peculiarities of forensic investigations of short notes made with intentionally altered handwriting

The article examines forensic studies, separate regularities that determine: the mechanism of intentional change of handwriting during the execution of short notes; the essence of a short note made with deliberately altered handwriting, as a special object of forensic handwriting examination; ways of intentionally changing handwriting and the limits of changing handwriting; the possibilities of researching short records at the qualitative-descriptive level and using quantitative methods. It is known that the objects of handwritten forgery are all possible types of documents with handwritten text or a person's signature. The article elaborates the tasks of forensic handwriting examination and their purpose. Considered the actual problems of appointing a handwriting examination by the court, which arise, in particular, during the selection of handwriting samples. We have analyzed the sources from which the expert receives information to provide a conclusion, because it is not only samples of handwriting or signature, but also information about the person who needs to be identified. It is emphasized that manuscripts with a complicated structure are distinguished from ordinary complications of the system of movements during writing, which are characterized by a fast pace, low coherence, separate writing of letters and their elements, arc-shaped and versatile movements, and an increase in the length of some circular elements. Texts of this type are written in a beautiful and clear handwriting. Manuscripts of a simple structure with complicated elements are characterized by upper knotty elements, letters similar to calligraphic writing, and at the same time there are separate letters or elements of a complicated structure. Manuscripts of a simplified structure are characterized by a fast pace, simplified constructions of letters, and great complexity. In such texts with complicated elements, movements are simplified, and in texts with a complicated structure - complications. However, both types of manuscripts include both simplified and complicated elements with a predominance of one of them. In short notes made with deliberately altered handwriting, the complication of individual letters or their elements is noticeable: there are unforeseen additional elements and strokes with which the general appearance of the letter differs from calligraphy, but at the same time the structure of the letter does not change so much to correspond to the special structure. It was concluded that establishing the fact of making short notes with deliberately altered handwriting is one of the complex tasks of modern forensic handwriting research and requires further scientific and practical research on the improvement of diagnostic and identification methods with mandatory systematization of assessment criteria.

Key words: forensic research, handwriting examination, short note, deliberately altered handwriting, handwriting, structure, inclination, research methods, investigative (search) actions, criminal proceedings, crime.